

Social Cohesion and Development

Vol 1, No 1 (2006)

Λουκία Μ. Μουσούρου, Οικογένεια και οικογενειακή πολιτική, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2005, σελ. 286

Κούλα Κασμάτη

doi: [10.12681/scad.9005](https://doi.org/10.12681/scad.9005)

Copyright © 2016, Κούλα Κασμάτη

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Κασμάτη Κ. (2016). Λουκία Μ. Μουσούρου, Οικογένεια και οικογενειακή πολιτική, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2005, σελ. 286. *Social Cohesion and Development*, 1(1), 87–89. <https://doi.org/10.12681/scad.9005>

Λουκία Μ. Μουσούρου,
Οικογένεια και οικογενειακή πολιτική,
Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, 2005, σελ. 286

Η εποχή μας χαρακτηρίζεται από έντονη ρευστότητα και μια σειρά από απορρυθμίσεις, που εκφράζονται από την ύστερη νεωτερικότητα σε όλους τους τομείς της ανθρωπίνης δράσης, αντανακλούν και επηρεάζουν θεσμούς και κοινωνικές καταστάσεις. Η οικογένεια, ένας θεμελιακός θεσμός, που καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την κοινωνικοποίηση του ατόμου και διαμορφώνει την παρουσία του στο κοινωνικό γίγνεσθαι, βρίσκεται στο επίκεντρο συζητήσεων, προβληματισμών και πολλών αμφισβητήσεων.

Η εργασία της καθηγήτριας Λουκίας Μουσούρου θέτει με τρόπο σαφή και σφαιρικό, κριτικό και συγκριτικό ζητήματα που αφορούν την οικογένεια και την οικογενειακή πολιτική. Το μεγαλύτερο μέρος της έκδοσης αφιερώνεται στην οικογένεια, αφού από τα εννέα κεφάλαια που περιέχει, μόνο δύο αφορούν την οικογενειακή πολιτική.

Η συγγραφέας στην ανάπτυξη της θεματικής της οικογένειας ακολουθεί τη γραμμική κατεύθυνση της ανάλυσής της: Ξεκινά από τον ορισμό των εννοιών, διατρέχει άλλα ζητήματα (σχέσεις, κρίση της οικογένειας κ.ά.) και εκθέτει προβληματισμούς που αφορούν την οικογένεια και την πολιτική της. Έτσι ορίζεται ο όρος “οικογένεια” με πολλές εκδοχές και εντοπίζονται τα ειδοποιά στοιχεία εκάστης, ενώ τίθεται εξ αρχής η έννοια της “ρευστότητας”, που αποτελεί και την απαρχή των κρίσεων της οικογένειας οι οποίες παρατηρούνται στη σύγχρονη εποχή.

Ο 20ός αιώνας με τις εκπληκτικές εξελίξεις στον χώρο της τεχνολογίας, εξελίξεις που επηρέασαν τη ζωή μας σε κρίσιμους τομείς, όπως είναι η εργασία και οι συνθήκες της καθημερινότητάς μας, χαρακτηρίζεται από τις σημαντικές καταβολές στη μορφή και τον ρόλο που παίζει η οικογένεια σήμερα.

Ως κοινωνικός θεσμός, η οικογένεια συναρτάται με ένα συγκεκριμένο σύστημα κοινωνικών αξιών, το οποίο, ωστόσο, στο πλαίσιο της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, που συνεχώς μεταβάλλεται, αλλάζει διαρκώς, ως αποτέλεσμα των μεταβολών που σημειώνονται στις λειτουργίες της οικογένειας (εκπαιδευτικές, οικονομικές, ψυχολογικές, μέριμνας και πρόνοιας, όπως και αναπαγωγής) και στους ρόλους των μελών της (σύζυγοι, γονείς, γυναίκα, άνδρας, παιδιά, ηλικιωμένοι).

Σε τρία σημεία επικεντρώνει η συγγραφέας το ενδιαφέρον της κατά την κοινωνιολογική προσέγγιση της μελέτης της οικογένειας: (α) Στις οικογενειακές σχέσεις, (β) Στην κρίση της οικογένειας, και (γ) Στην ανεπάρκεια των θεωριών.

Ως τρόπος οργάνωσης του ιδιωτικού βίου, η οικογένεια παίζει ρόλο καθοριστικό. Η ποικιλία και εναλλαγή οικογενειακών σχημάτων σήμερα είναι αρκετά διαφοροποιημένες συγκριτικά με το παρελθόν. Η μεταβλητότητα των σχέσεων και του οικογενειακού περιβάλλοντος, όπως προσδιορίζεται από διάφορα στοιχεία, π.χ. χαρακτηριστικά των γονέων, τεκνοποίηση ή μη, σχέσεις που διαμορφώνονται από αντικειμενικά στοιχεία, για παράδειγμα, η ανεργία και η αναπηρία, καθορίζει την οικογενειακή πραγματικότητα και εν πολλοίς οδηγεί στη διαδικασία του κοινωνικού αποκλεισμού. Στις σχέσεις των συζύγων υπεισέρχονται σήμερα έννοιες όπως η ισότητα, και η τήρηση ή μη της αρχής αυτής, σε συνδυασμό με άλλα στοιχεία, οδηγεί σε κρίση των σχέσεων, με χαρακτηριστική περίπτωση το διαζύγιο, το οποίο έχει μακροχρόνιες και βαθύτατες επιπτώσεις στα παιδιά και γενικότερα στην

κοινωνία. Τη σημασία που έχουν οι σχέσεις μέσα στην οικογένεια η συγγραφέας την υπογραμμίζει όταν γράφει ότι «η οικογένεια δεν είναι ένας μεγάλος ή μικρός αριθμός παιδιών ή και μελών, ούτε ένας συγκεκριμένος τρόπος σύστασης ή ένα συγκεκριμένο σχήμα. Η οικογένεια συνίσταται πρωτίστως σε σχέσεις και εξαρτάται από την ικανότητα των προσώπων να δημιουργούν και να διατηρούν σχέσεις».

Η κρίση της σύγχρονης οικογένειας, ως αποτέλεσμα ευρύτατων και πολυσήμαντων μεταβλητών και προβλημάτων, δημιούργησε έντονη ανησυχία για το μέλλον και τις προοπτικές της. Η συγγραφέας προσδιορίζει την κρίση ως διατάραξη της υπάρχουσας ισορροπίας, που μπορεί να είναι προσωρινή, αλλά πάντως επικίνδυνη, τη συνοψίζει σε επιχειρήματα του τύπου: Σε όλες τις σύγχρονες κοινωνίες, τα οικογενειακά σχήματα φαίνεται ότι απειλούνται και συχνά ανατρέπονται, και αξιολογεί τα δεδομένα που τη στοιχειοθετούν. Τέτοια στοιχεία είναι: Η μείωση της γαμπλιότητας, η αύξηση της συχνότητας των διαζυγίων, η αύξηση των μονογονεϊκών οικογενειών, η πτώση της γεννητικότητας, η συρρίκνωση της οικογενειακής ομάδας και οι μεταβολές της δομής της συζυγικής οικογένειας, που συνδέονται με τη σημαντική διαφοροποίηση της θέσης και των ρόλων των γενεών και των φύλων στη σύγχρονη κοινωνία και οικογένεια.

Αν σήμερα αναγνωρίζουμε την ύπαρξη της κρίσης της οικογένειας, ωστόσο ταυτόχρονα παραδεχόμαστε ότι παρά την “κοινωνική επανάσταση” που έχει σημειωθεί τον 20ό αιώνα έχει την ικανότητα να προσαρμόζεται και να επιβιώνει ως θεσμός, ως αξία και ως τρόπος οργάνωσης του ιδιωτικού βίου. Αυτή τη σταθερότητα στην οικογένεια δεν μπορούμε εύκολα να την εξηγήσουμε.

Σε τρεις χώρους, διεξοδικότερα, εξετάζει η συγγραφέας την κρίση που αντιμετωπίζει η σύγχρονη οικογένεια: (α) Στον χώρο της εργασίας, ένεκα της ρευστότητας που προκαλείται από την είσοδο της γυναίκας στην αγορά εργασίας, της διατάραξης της παραδοσιακής ισορροπίας των ρόλων των φύλων, και των οικονομικών αναγκών της σημερινής οικογένειας, (β) Στις μεταβολές του ρόλου της γυναίκας, καθώς σήμερα όλο και περισσότερο έχει ουσιαστική παρουσία στο κοινωνικό γίγνεσθαι, (γ) Στην συνεχή αύξηση των μονογονεϊκών οικογενειών με τις ιδιαιτερότητες που τις συνοδεύουν.

Το τρίτο σημείο που παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον αφορά την ανεπάρκεια των θεωριών στον χώρο της Κοινωνιολογίας της οικογένειας. Πρόκειται για πορεία των κοινωνιολογικών θεωριών περί οικογένειας, που έχει αφητηρία “την ασφάλεια της βεβαιότητας” και κατάληξη “την ανασφάλεια και αμφιβολία”. Ήδη από τον 19ο αιώνα εμφανίζονται τα πρώτα σημάδια ανασφάλειας και κρίσης και διατυπώνονται αντιλήψεις που οδηγούν στη διατύπωση γενικών αρχών, ώστε να δημιουργηθεί το θεωρητικό πλαίσιο μέσα στο οποίο θα αναπτυχθεί η θεωρία για την οικογένεια. Παράλληλα, δίδεται έμφαση στις μεθόδους και τεχνικές της εμπειρικής έρευνας και καθιερώνεται η κοινωνιολογία της οικογένειας ως διακριτός κλάδος της Κοινωνιολογίας. Όταν εκδηλώνονται κοινωνικά κινήματα (δεκαετία του '60) που οδηγούν σε κοινωνικές ανακατατάξεις, τότε αρχίζουν να διατυπώνονται θεωρίες που θέτουν στον προβληματισμό τους την αμφισβήτηση για την οικογένεια, όπως η θεωρία της συμβολικής διαντίδρασης, η θεωρία της σύγκρουσης, η φεμινιστική θεωρία και η θεωρία της ανταλλαγής. Η μεταβολή του γυναικείου ρόλου (κυρίως της επαγγελματικής δραστηριότητας), η αύξηση μονογονεϊκών οικογενειών και η διαφορετική δομή της οικογένειας διπλής σταδιοδρομίας συντέιναν στη δημιουργία θεωρητικών προβλημάτων, όπως εκφράζονται στο ατελώς θεσμοποιημένο οικογενειακό σχήμα. Οδήγησαν έτσι σε διαφορετική επιστημολογία, που ασχολείται με θεωρητικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις της οικογένειας, στις οποίες επικρατούν η προβληματική της ρευστότητας των οικογενειακών σχημάτων, η φεμινιστική προβληματική, η αποθεσμοποίηση της οικογένειας (η άλλη όψη της αβεβαιότητας) και, τέλος, η συνειδητοποίηση της ανεπάρκειας των θεσμών. Η συγγραφέας με τρόπο συστηματικό συγκεντρώνει και εκθέτει κλασικές, αλλά και σύγχρονες θεωρητικές συνεισφορές, που έχουν επίκεντρο την οικογένεια. Η τεκμηρίωση είναι εξαντλητική, η εξελικτική πορεία των θεωριών στον χρόνο είναι διαφωτιστική και επιτρέπει συγκρίσεις και αποτιμήσεις, ενώ η κριτική οπτική της, με

αναφορές στο εκάστοτε πλαίσιο των οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών που επικρατούν σε κάθε εποχή, είναι διεισδυτική και αποκαλυπτική των ποικίλων προβληματισμών.

Τα δύο τελευταία κεφάλαια του βιβλίου αφιερώνονται στην οικογενειακή πολιτική στην Ευρώπη και την Ελλάδα καθώς και στην κρίση της κοινωνικής οικογενειακής πολιτικής. Κατατάσσει τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε πέντε κατηγορίες (σκανδιναβικές χώρες, Ευρωπαϊκός Νότος, Γερμανία-Αυστρία, Γαλλία-Βέλγιο, Ηνωμένο Βασίλειο-Ιρλανδία-Ολλανδία), ανάλογα με τη συντηρητικότητα ή προοδευτικότητα της οικογενειακής τους πολιτικής, και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι αυτή γενικά ανταποκρίθηκε στις προκλήσεις των ημερών μας (εργαζόμενοι και οι δύο γονείς, μονογονεϊκές οικογένειες, οικογένειες με ανεργία). Η οικογενειακή πολιτική στην Ελλάδα αποκρυσταλλώνεται στο Σύνταγμα (προστασία οικογένειας, γάμου, ισότητα φύλων) και στο οικογενειακό Δίκαιο (πολιτικός γάμος, ισότητα ανδρών-γυναικών, διατήρηση της αρχής της ατομικής περιουσίας).

Οι αρχές της οικογενειακής πολιτικής που εκφράζονται μέσα από το θεσμικό πλαίσιο στη χώρα μας μεταφράζονται σε συγκεκριμένα μέτρα, που αφορούν: Την προστασία του γάμου, της μητρότητας (γονικές άδειες) των πολυτέκνων, την αποποινικοποίηση της άμβλωσης, τη συμφιλίωση οικογένειας και εργασίας, τη δημιουργία υπηρεσιών στήριξης οικογενειακών δεσμών και σχέσεων, την προστασία παιδιών και εφήβων που αντιμετωπίζουν κινδύνους, την οικονομική στήριξη της οικογένειας κ.ά.

Η κοινωνική και ειδικότερα η οικογενειακή πολιτική που εφαρμόζεται σήμερα σε άλλες χώρες και στη δική μας εξετάζεται από τη διττή οπτική που εκφράζεται με το αν (α) Η ρευστότητα και αστάθεια μαρτυρούν την έντονη κρίση που περνά η οικογένεια, (β) Η ρευστότητα και η αστάθεια αποδεικνύουν την ικανότητά της να προσαρμόζεται και να επιβιώνει. Το κράτος πρόνοιας και η κοινωνική πολιτική που εφαρμόζει, ποια εκδοχή υιοθετεί και στα πλαίσια του κράτους πρόνοιας και της κοινωνικής πολιτικής τι εκφράζει και τι προωθεί η οικογενειακή πολιτική είναι ερωτήματα στα οποία δίνει απαντήσεις η συγγραφέας. Ασφαλώς η κρίση που περνά το κράτος πρόνοιας επηρεάζει την οικογενειακή πολιτική.

Η Λ. Μουσουρού, που έχει ασχοληθεί χρόνια τώρα με τα θέματα της οικογένειας και έχει δημοσιευμένο σημαντικό έργο, θέτει ζητήματα και ερωτήματα με τα οποία ασφαλώς στο μέλλον μπορεί να ασχοληθεί η ίδια ή άλλοι επιστήμονες αυτού του χώρου. Δεν καταφεύγει σε αβασάνιστες λύσεις, γιατί γνωρίζει ότι οι γρήγορες αλλαγές που παρατηρούνται σήμερα σε όλους τους τομείς –επομένως και στην οικογένεια– δεν επιτρέπουν αποσπασματικές πολιτικές και μέτρα, αλλά επιβάλλουν σφαιρική εξέταση και αντιμετώπιση, λαμβάνοντας υπόψη τις βασικότερες κοινωνικές παραμέτρους που αφορούν τις κοινωνικές διαρθρώσεις, το επίπεδο οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, το πολιτικό σύστημα και την αντίληψη για το κράτος και τον ρόλο του. Δεν παραγνωρίζει ότι χρειάζεται συνεκτίμηση του γεγονότος ότι σήμερα δεν περιοριζόμεθα σε ρυθμίσεις ρητές ή ανεπίσημες στα στενά όρια του κράτους και της κοινωνίας μας, αλλά της ευρύτερης ενότητας του ευρωπαϊκού χώρου ή και γενικότερα. Είναι μεγάλο πλεονέκτημα ο επιστήμονας να γνωρίζει τα όρια μέσα στα οποία μπορεί να κινηθεί όταν αναπτύσσει τη θεματική του, να παραθέτει τα στοιχεία του και τις θεωρίες που μέχρι σήμερα έχουν διατυπωθεί, επισημαίνοντας αδυναμίες και προβάλλοντας τη “φιλοσοφία” ότι στην κοινωνιολογία δεν υπάρχει μία, αλλά περισσότερες εκδοχές. Θα ήταν παράλειψη αν δεν γινόταν μνεία στον συστηματικό τρόπο ανάπτυξης των θεμάτων, στην πολύπλευρη τεκμηρίωση, τη σαφήνεια και τη σωστή διατύπωση, τον μεστό και χωρίς ακρότητες χειρισμό της γλώσσας, στοιχεία που κάνουν την έκδοση ιδιαίτερα ενδιαφέρον και χρήσιμο βοήθημα για φοιτητές και ασχολούμενους με τα κοινωνικά ζητήματα και προβλήματα.